

го, рефлексивного та емоційного компонентів готовності, розвивають критичне мислення. Ділова гра, як засіб імітації професійної діяльності, інтенсифікує процес навчання й тісно пов'язує його з практичною діяльністю, дає змогу надати навчанню предметний та соціальний контексти майбутньої професії і тим самим змоделювати сприятливі умови формування особистості фахівця, його готовності до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Література

1. Арутюнов Ю.С. О классификации методов активного обучения / Ю.С. Арутюнов, Н.В. Борисова, С.Г. Колесниченко // Применение активных методов обучения в учебном процессе : тезисы докладов Межведомственной школы-семинара по активным методам обучения. – Рига, 1983. – С. 21–24.
2. Козлова О.В. Деловые игры и их роль в повышении квалификации кадров / О.В. Козлова, М.Л. Разу. – М. : Знание, 1978. – 206 с.
3. Носаченко І.М. Диференційований підхід до навчання учнів за допомогою ігрових методів : наук.-метод. зб. / І.М. Носаченко, Н.Г. Ничкало. – К. : НДІ педагогіки, 1992. – 174 с.
4. Пидкасистый П.И. Технология игры в обучении и развитии : учеб. пособ. / П.И. Пидкасистый, Ж.С. Хайдаров. – М. : Российское педагогическое агентство, 1996. – 272 с.
5. Пугачев В.П. Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом : учебник для студентов вузов / В.П. Пугачев. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 285 с.
6. Сыроежин И.М. Очерки теории производственных организаций / И.М. Сыроежин. – М. : Экономика, 1970. – 246 с.
7. Хруцкий Э.А. Организация проведения деловых игр : учеб.-метод пособие для преподавателей сред. спец. заведений. / Э.А. Хруцкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 320 с.
8. Шукина И.П. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / И.П. Шукина. – М. : Педагогика, 1988. – 178 с.

МАРКОВА В.М.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ЯК УМОВА УСПІШНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Сьогодні професійна успішність є однією з найбільш значущих соціокультурних установок людини, критерієм оцінювання діяльності будь-якого фахівця, універсальним соціопсихологічним мотивом самоідентифікації особистості (Р. Берне, К. Левін, А. Маслоу, Д. Рейнор, Х. Хекхаузен). Українське суспільство також починає усвідомлювати цінність професійної успішності в усіх видах людської діяльності. Це зумовлено, насамперед, тим, що сучасне суспільство має потребу в соціально активних професіоналах, які мають фундаментальну освіту, ґрунтовну практичну підготовку, високі моральні принципи.

Розвиток освіти, підвищення ефективності педагогічного процесу сучасні вчені пов'язують із професійною успішністю вчителя. Професійна успішність впливає на особистість учителя в цілому, допомагає усвідомити себе й значущість своєї діяльності, стимулює формування інтегративних соціокультурних, інтелектуальних, моральних якостей, ступінь розвинутої яких відображає професійну культуру всіх фахівців, що працюють у системі “людина – людина”, а також створює реальні передумови для самореалізації й розвитку творчих здібностей педагога. При цьому необхідною умовою підвищення рівня успішності професійної діяльності вчителя є актуалізація його професійного зростання шляхом постійного прагнення до

самовдосконалення, використання можливостей системи підвищення кваліфікації.

Мета статті – розглянути питання актуалізації професійного зростання вчителя як однієї з умов успішності його діяльності.

Актуалізація професійного зростання вчителя здійснюється в процесі вирішення суперечностей: між наявними умовами, ситуаціями, інтересами і намірами особистості; між уявленнями особистості про власні можливості та себе в цілому і реаліями тощо [1, с. 12].

Цей процес має свої особливості, що зумовлені специфікою діяльності вчителя: майже завжди він усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю, має певний суб'єктивний (особистісний і професійний) досвід, рівень сформованості професійних умінь і якостей тощо. Це є підставою для самоаналізу і цілепокладання освітньої і самоосвітньої діяльності.

Наявність особистих проблем і можливість їх вирішення в процесі підвищення кваліфікації є однією зі значущих специфічних особливостей професійного зростання вчителя. У цьому випадку він в змозі вирішити проблеми підготовки до проходження атестації та підвищення заробітної плати, освоїти нові методики викладання або отримання другої педагогічної професії, підвищити професійний і соціальний статус, сприяти благополуччю родини тощо. Ця особливість так само висуває свої вимоги до організації освітнього процесу вчителів.

Наступною особливістю дорослих людей, що навчаються, а особливо вчителів, є те, що вони найхворобливіше сприймають недоброзичливість і холодність педагогів, їх нетерпиме ставлення до “недоліків” слухачів, неповагу до світогляду, що склався в них, і цінностей. Це не співвідноситься з ідеями гуманістичної психології і педагогіки.

Наслідком таких нераціональних відносин є несприйняття навчальної інформації, блокування розумових процесів, відмова від творчої навчальної діяльності та низька якість результатів навчання. Психологи стверджують, що більшість дорослих людей не в змозі вирішувати творчі завдання в умовах недоброзичливої критики.

Однією з особливостей учителя є те, що його освітня діяльність певною мірою залежить від тимчасових побутових, соціальних і професійних чинників. Він не завжди може “вписатися” в організований, нормований навчальний процес університету і нерідко сам вимушений організувати свій освітній процес.

Також виявлено прагнення вчителів, особливо які мають великий стаж роботи, критично, з недовірою сприймати науковий навчальний матеріал. Частина вчителів з великим стажем роботи дотримується консервативних позицій, що деколи є одним із потужних протидіючих чинників їхнього професійного зростання [2].

Слід зазначити, що не кожен вчитель уявляє шляхи подальшого розвитку успішності власної професійної діяльності. Для того, щоб він міг самостійно прийняти відповідальний і вільний вибір власного напряму роз-

витку, у нього має з'явитися бажання і готовність до цього. Готовність розвиватися, як природну потребу, не можна задати ззовні, треба її сформувати. Отже, визначення передумов актуалізації і стимулювання, властивих людині вищих потреб у самоактуалізації – одне із завдань інноваційної освіти. Самоактуалізація здійснюється через саморозвиток за допомогою самооцінювання, самопізнання, самоорганізації, самореалізації тощо з урахуванням суб'єктивних (особистісні проблеми, особистісні суперечності між наявним і бажаним, незадоволеність собою тощо) і об'єктивних (рівень розвитку середовища, соціум, що змінюється, спілкування на курсах, ознайомлення з новою інформацією тощо) чинників. Організація освітнього процесу в системі підвищення кваліфікації, що спрямована на саморозвиток, передбачає виявлення передумов актуалізації професійного зростання педагога.

Підтримуємо думку Л. Кулікової, яка до психологічних передумов саморозвитку зрілої особистості відносить “досвід неперервного вирішення життєвих завдань і рефлексії; відповідний досвід регулярного самоконтролю; “підкріплення” переконаності в цінності регулярного самодіагностування і його навички; досвід уточнення адекватної самооцінки; навички випереджального відображення; прогнозування своїх дій, самопрограмування; сформованість основ комунікативної компетентності; розгорнуту на основі концептуального мислення “Я-концепцію”, тобто образ Я” [3, с. 171].

Слід зазначити, що основною рушійною силою розвитку вчителя є його прагнення до зростання, розкриття закладеного в нього потенціалу, а тому однією з основних ідей гуманістичного підходу є опора вчителя на себе “як цілісну природну істоту, точно і повно відображаючи те, що відбувається в ній самій”, що дає змогу розглянути внутрішні і зовнішні передумови актуалізації професійного зростання вчителя [4, с. 22].

Несформованість професійних умінь і навичок, відсутність потреби в змінах, гомеостатичний стан найчастіше характеризують психологічну неготовність особистості до професійного зростання. “Гомеостатичні тенденції, тенденції до “скорочення потреби” і захисні механізми є проявом не тенденції зростання, а найчастіше, захисту, знеболюючих заходів організму” [5, с. 238].

Динамічність вчителя, що виявляється в постійному пошуку, незаспокоєності, в апробації передового досвіду і досвіду педагогів-новаторів, є передумовою його професійного зростання. Досить часто у педагогів з'являється бажання внести корективи в змістовий і процесуальний компоненти своєї діяльності після ознайомлення з досвідом інших учителів. Причиною самоактуалізації є, передусім, наявність природних обдарувань і здібностей. Потім вже з'являється потреба в самоактуалізації, породжена системою цілепокладання, особистісних сенсів і відповідною мотивацією.

Процес переходу потенційних можливостей педагога в актуальні, що відображає внутрішній, психофізичний план розвитку його особистості,

являє собою самоактуалізацію як механізм розвитку, бо розвиток педагога – це розкриття його внутрішніх можливостей.

Виникнення потреби в самоактуалізації зумовлене, з одного боку, внутрішніми передумовами (наявність власних потенційних можливостей, динамічність, готовність до саморозвитку тощо), а з іншого, – зовнішніми передумовами (зустрічі з колегами, викладачами, прагнення до особистісних і професійних змін тощо). Професійне зростання викладача актуалізується через організацію життєдіяльності, через освітній процес і освітню взаємодію, через педагогічну діяльність, через успіх і задоволення з виходом на самоактуалізацію [2].

Саморозвиток вчителя пов'язаний з постійним і неперервним розвитком його самосвідомості, що можливий завдяки осмисленню минулого досвіду, пізнанню справжнього і спрямованості в майбутнє, бо самосвідомість є складним утворенням, яка відображає процес неперервного розвитку особистості, самореалізацію, самоактуалізацію і усвідомлення себе, свого життєвого шляху в часі [6, с. 17].

Ідею неперервності розвитку самосвідомості впродовж життя висунув ще С. Рубінштейн: “Самосвідомість – не початкова даність, властива людині, а продукт розвитку. У ході цього розвитку, у міру того, як людина набуває життєвого досвіду, перед нею не лише відкриваються все нові сторони буття, але й відбувається більш-менш глибоке переосмислення життя. Цей процес його переосмислення, що проходить через всю людину, утворює найпотаємніший і основний зміст її внутрішньої істоти, визначаючи мотиви її дії і внутрішнє значення тих завдань, які вона вирішує в житті” [7, с. 130].

Бажання внести інновації в процес викладання за рахунок зміни педагогічної взаємодії (розробка навчальних програм, як авторських, так і адаптованих (модифікаційних), розробка власних педагогічних технологій, методики викладання, окремих прийомів і засобів тощо) також сприяє професійному розвитку. Отже, готовність до змін у професійному плані є однією з передумов актуалізації професійного зростання вчителя.

Готовність вчителя до саморозвитку розуміється як віра в себе, у свої власні сили, у можливість подолання проблем, які виникають. Це характеризується, передусім, ухваленням себе як цілісної, гідної пошани особистості; розумінням себе справжнього, наявність адекватної “Я-концепції”, “спрямованість у майбутнє (телеономічність), обґрунтована впевненість у собі та відчуття власної гідності, розсудливість і толерантність (терпимість до інакомислення) ...” [3].

У процесі підвищення кваліфікації визначальною є сама особистість вчителя, що забезпечує свідомий вихід на самопізнання, самоаналіз, самоактуалізацію. Вивчення своїх індивідуальних особливостей і заломлення зовнішнього через внутрішнє (“принцип детермінації”) забезпечує реалізацію внутрішнього через зовнішнє. Особистість у цьому випадку забезпечує регулівний вплив. Тільки завдяки феномену особистості, її регулівному

впливу вчитель виходить на самоактуалізацію, прояв і розвиток своїх потенційних можливостей як особистості, так і професіонала.

Самоактуалізація потенційних можливостей є першоосновою професійного зростання вчителя. Отже, реалізація потенційних можливостей вчителя, його розвиток і прояв індивідуальності забезпечують особистісно орієнтований характер діяльності, що особливо важливе для професії вчителя.

Особливо важливою є залежність індивідуальності (як виявлення своєї неповторності) від широти і ступеня “задіювання” свого потенціалу. Виникнення потреби в самоактуалізації зумовлене, з одного боку, наявністю власних потенційних можливостей, а з іншого, – системою допомагаючих відносин, змістовими і процесуальними компонентами освітнього процесу в процесі підвищення кваліфікації. Самоактуалізація через організацію життєдіяльності, через освіту, успіх і задоволення з виходом на самовиховання й особистісну саморегуляцію.

Професійне зростання вчителя відбувається більш ефективно, якщо створюється спеціально організоване середовище в процесі підвищення кваліфікації, у якому особливо значущою є особистість викладача-консультанта.

Це висуває ряд вимог до викладачів системи підвищення кваліфікації: володіння предметом, розвиток комунікативних якостей, педагогічних здібностей тощо. Для успішної організації освітнього процесу стосовно дорослих потрібна наявність таких якостей, як здатність створити мотиваційні умови професійного розвитку слухачів. Найважливішими вимогами, які визначають особистість педагога в системі підвищення кваліфікації, є здатність до саморозвитку, самоактуалізації.

Висновки. Отже, основою професійного зростання вчителя, на нашу думку, є механізм самоактуалізації потенційних індивідуальних можливостей особистості. Причина самоактуалізації полягає у наявності природних дарувань і здібностей, а також наявності потреби в самоактуалізації, породженої системою цілепокладання, особистісних сенсів і відповідною мотивацією. Процес переходу потенційних можливостей в актуальні, становлячи внутрішній, передусім, психофізичний план розвитку особистості, визначає самоактуалізацію як механізм розвитку, бо розвиток особистості – це розкриття її внутрішніх можливостей.

Література:

1. Коносова М.В. Развитие творческого потенциала детей средствами театрального искусства : дис. ... канд. пед. наук / М.В. Коносова. – М., 1994. – 182 с.
2. Жигло О.О. Критерії професійного зростання викладача ВНЗ / О.О. Жигло // Проблеми формування ціннісних орієнтирів професійної діяльності : зб. наук. пр. – Харків : Стиль-Издат, 2005. – С. 79–85.
3. Куликова Л.Н. Проблемы саморазвития личности / Л.Н. Куликова. – Хабаровск, 1997. – 268 с.
4. Братченко С.Л. Верим ли мы в ребенка? Личностный рост с позиции гуманистической психологии / С.Л. Братченко // Журнал практического психолога. – 1998. – № 1. – С. 31–39.
5. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М. : Экспресс, 1997. – 411 с.
6. Болотова А.К. Психология временной организации деятельности личности : дис. ... докт. психол. наук / А.К. Болотова. – М., 1995. – 411 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С.Л. Рубинштейн. – М. : АПН РСФСР, 1989. – 460 с.